

Draginja RAMADANSKI

: Filozofski fakultet u Novom Sadu

: ramadanski@ff.uns.ac.rs

CRVENI PLAMEN CINOBERA OD IKONOPISACA DO IKONOZNALACA

George RUZSA: *Icon Researchers and Icon Research in the Soviet Union in the First Half of the 20th Century*. Sziklatemplom Pálos Fogadóközpont, Budapest, 2018

Na sredokraći mnogih konceptualnih ekstrema (počev od maksimalizma ranog hrišćanstva i ikonoboračkog stava da je *odveć tvarna* u odnosu na svoj prvolik, pa do renesansnih odnosno baroknih korekcija njene suštinske supra-mimetičnosti), pravoslavna ikona s promjenljivim uspehom nastoji da potvrdi tajanstvo svoje bogonadahnutosti.

Veliki podstrek izučavanju ruskog ikonopisa vezuje se za 1910. godinu, kada je osnovano Odeljenje staroruske umetnosti u Ruskom muzeju. Svojevrni kreativni impuls dala je i čuvena izložba u Moskvi, upriličena 1913. godine, povodom 300. godišnjice dinastije Romanov. Tom prigodom mnoge ikone su bile očišćene i restaurisane, približivši se svom izvornom kolorizmu: belini breza, plavetnilu različaka, zlaćanom klasju raži (Lazarev o Rubljovu). U jeku čuvenog „srebrnog veka“ i neprevaziđenog ruskog modernizma, Moskvu je posetio Anri Matis (1911), oduševljen svekolikom likovnom ponudom, a posebno dometima ruskih ikona. Mlada avangardna umetnost nesporno se nadahnjivala načelima ruskog srednjovekovlja (svedenost predbarokne ikone, linearnost narodnih ksilotipija tzv. „lubok“). Ruska ikonografija uspostavila je tada raznolike umetničke veze sa prošlošću ali i budućnošću, promovišući ikonu u poetsku temu i slikarski metod, dalek od svake oveštalosti (N. Gumiljov, A. Ahmatova, K. Maljevič, lučizam, suprematizam i dr).

Đerđ Ruža, mađarski naučnik čiju knjigu predstavljamo, s pravom ukazuje na ovaj zlatni period „otkrivanja“ i proučavanja ikone u Rusiji. Nije izostala ni referenca na pravi epistemološki biser: esej Maksimilijana Vološina iz 1914. godine *Čemu nas uče ikone*, sa duhovitom, paradoksalnom a opet ubedljivom argumentacijom o udelu stroge vizantijske forme ali i vedrog narodnog kolorizma u ruskom srednjovekovnom ikonopisu.

U fokusu Ružine knjige je, međutim, recepcija ikone u vreme prve polovine 20. veka, epohe kulturološkog i ideološkog monizma, kada je u umetnosti, kao i u njenoj istoriografiji i teoriji, vladalo jednodimenzionalno socrealizma. Od sredine tridesetih godina 20. veka marginalizovani su i uništavani ne samo fizički nosači ruske srednjovekovne duhovne umetnosti (ikone, hramovi, freske), nego i njeni predani tumači (teolozi, filozofi, teoretičari umetnosti, pesnici). Bilo je to vreme kada je *Mala sovjetska enciklopedija* iz 1936. godine ikonu cinično definisala kao „crkveni termin za sliku hrišćanskih bogova i svetaca“.

Nemalu ulogu u posvemašnjoj desakralizaciji odigrao je i Maksim Gorki, potonji kanonizator socrealizma, koji je instrumentalizovan u propagandne svrhe. U umetničkoj prozi početka veka on opisuje svoje šegrtovanje u ikonopisačkoj radionici, ističući smrad pokvarenih jaja i užeglog laka, bez i trunke nagoveštaja teološke perspektive. Zahvalni smo profesoru Ruži na ovom detalju...

Imponuje činjenica da je promišljanje ruskog ikonopisa nadahnulo jednog mađarskog naučnika, koji više od pola veka potvrđuje svoju fascinaciju ovim fenomenom. Uvidom u bogatu bibliografiju, na više svetskih jezika, u periodu od 1975. do 2017. godine, shvatamo da je pred nama sinteza Ružinog profesionalnog bavljenja ruskim ikonopisom (posebno predano teologijom i estetikom metalne ikone, kao i stilistikom Teofana Grka). Ovo je jedna izuzetno zanimljivo komponovana stručna publikacija, orijentisana kako na vizuelnost razmatranog fenomena, tako i na globalnu vizuelnost naše, postmoderne, civilizacije. Više od 50 ilustracija (reprodukcija ikona, portretnih i pejzažnih umetničkih slika te fotografija različitih poslenika) deluju na čitaoca ne samo poput intrigantnih fusnota, već i, usuđujemo se reći, dinamičnog, disperzivnog hiperteksta.

Autor je odabrao poentilistički metod, kada i samo pominjanje nekog imena ili pojave dobija na težini i važnosti (*sapienti sat*). Verujemo njegovoj selekciji, kako ikonopisaca, tako i ikona, i njihovih tumača (restauratora, muzeologa, istoričara), u jedno po ikonu zlo vreme. Uz ime svakog tumača (N. P. Kondakov, V. N. Lazarev, M. M. Postnikova-Loseva, V. M. Vasiljenko, M. A. Iljin, A. I. Njekrasov, I. E. Grabar etc.) pored pouzdanih biografskih (rekli bismo životnih, hagiografskih podataka) stoje i pregledne bibliografske reference. Ovaj znakoviti minimalizam računa na naše asocijativno polje, i ne želi da opštim mestima zakloni imanentnu dramatičnost svoje materije. Reklo bi se da je o ovom segmentu ruske istorije, kada su činjene kulturološke i ine štete, već po psihološkom automatizmu, lakše govoriti strancu...

Autor otvara knjigu pominjanjem profesora, mentora i oponenta na odbrani svoje doktorske disertacije 1975. godine. Sve su to korifeji ruske muzeologije, te nije čudno da je knjiga posvećena najharizmatičnijoj dami pomenutog kora, M. M. Postnikovoj-Losevoj, koja je među kolegama smatrana sveticom, bez podrugljivih znakova navoda. Neprevaziđeni stručnjak za rusko crkveno juve-

lirstvo, tokom svog predanog profesionalnog rada (preminula je 1985. godine), drevne i dragocene crkvene utvari morala je „krstiti“ terminom – „metalne posude za piće“.

Legendarni naučnik V. N. Lazarev (sećanja idu čak do mentorovog guturalnog „r“) u svojim predavanjima i radovima (šezdesete i sedamdesete godine minulog veka) hrabro je stavljao akcenat na kolorističke šeme ruske ikonografije, posebno se odužujući A. Rubljovu. Njegova dela su, u atmosferi marksizma i lenjinizma, čekala na objavljivanje više od dve decenije, pa su i ostala nedovoljno pročitana u svetu („*slavica non leguntur*“). Danas to više nije tako, veli Ruža, pozdravljajući redovno publikovanje *Pravoslavne enciklopedije*, počev od 2000. godine.

V. M. Vasiljenko, oponent Ružine teze, neo-akmeistički je pesnik, iz kruga fantaste Danila Andrejeva, avanturiste Nikolaja Gumiljova, estete N. N. Punjina, i njihove muze, Ane Ahmatove. Svi oni su na svoj način proslavili ikonu, putem naučnih hipoteza ili kroz umetničke metafore, a najposle i postajući žive ikone jedne ikonoklastičke ere, svojim martirskim sudbinama.

Profesor M. A. Iljin (preminuo 1981), svojom posvećenošću Teofanu Grku i studijskim ekskurzijama evociranim u knjizi, zacemento je uticao na naučni put svoga učenika, koji je i sam napisao čak dve knjige o Teofanu Grku. Inače, Iljin se hrabro (i neuspešno) usprotivio neodgovornom uništenju barokne Suhareve kule 1934. godine (koju je podigao Petar Veliki), zbog čega je odrobijao tri godine.

Ruža nas podseća na delovanje još mnogih samopregornih medievista, koji su u revolucionarnom i postrevolucionarnom metežu našli načina da se bave srednjovekovnim ikonama. G. O. Čirikov je upravo tada restaurisao čudotvornu ikonu Majke Božije Vladimirske i Rubljovljevu Trojicu, kao i stotine drugih ikona i fresaka, spasavši ih od fatalne devastacije. I pored izvanrednih rezultata, usledilo je dugogodišnje utamničenje... J. A. Olsufjev je boraveći u Optinoj pustinji (engl. Optina Hermitage, a ne Optina Wilderness, dobronamerna opaska na račun engleskog prevodioca Ruže), u saradnji sa meštanima spasavao ikone, da bi bio osuđen zbog „antisovjetske aktivnosti“ i streljan 1938. godine. Istu odgovornu misiju nastavila je njegova supruga, koja je takođe umrla u zatvoru, 1943. godine. Grofica Jelisaveta Kropotkina spasavala je ikone iz crkava, prenoseći ih u sigurnije, muzejsko, okruženje. N. P. Sičov, istoričar umetnosti, muzeolog i restaurator, više puta je hapšen. J. N. Pogožev, pogubljen je 1931. godine. A. I. Anisimov, zatočen je i likvidiran 1937. godine. Grof V. A. Komarovski, istoričar umetnosti i slikar, koji je posle revolucije radio kao običan kopista dekorativnih panoa na plafonima i zidovima restorana i dečjih domova, uhapšen je i ubijen 1927. godine. N. P. Lihačov, vlasnik kolekcije do 1.500 ikona, umire prognan i degradiran. P. A. Florenski, pravoslavni sveštenik, teolog, filozof i naučnik, od 1921. godine nastavnik na VHUTEMASU-u,

Visokoj umetničkoj i tehnološkoj školi, u svojim delima bavio se teologijom ikone i ikonostasa, kao i mističkim aspektima vere (*Pravoslavna teodiceja u 12 pisama, Metafizika ljubavi, Ikonostas, Stub i tvrđava istine*). Uhapšen je i transportovan na Solovjecka ostrva, da bi njegova porodica tek 1989. godine bila obavještena o datumu njegove smrti. Istoričar umetnosti i profesor vizantijske i staroruske umetnosti, A. I. Njekrasov, robijao je u zloglasnom logoru Vorkuta. To ga nije omelo da u uslovima staljinizma (umro je 1950. godine) objavi više od 200 radova...

Ova knjiga je stoga, pre svega, vraćanje duga tim odvažnim i stamenim intelektualcima, koji su, nasuprot duhu svog ateističkog vremena, često po cenu karijere, komfora pa i samog života, istrajali na putu opasnog i ozloglašnog poziva medieviste, često se služeći „ezopovim jezikom“ struke, ne bi li preživeli i nastavili svoju herojsku misiju. Sa smrću Staljina nastupilo je tzv. „otoplavanje“, u znaku postepene destaljinizacije, koja je vrhunila u perestrojci i glasnosti Gorbačova, kada se mnoge greške, pa i u sferi čuvanja i tumačenja sakralne umetnosti, lagano ispravljaju...

Jedan od najpronijljivijih, najplodnijih i, reklo bi se, najsrećnijih tumača ruskog ikonopisa, slikar Igor Emanuilović Grabar, mađarskog je porekla. Starinom iz Zakarpatja, rođen u Budimpešti, kršten od strane srpskog sveštenika. Učenik Čistjakova i Rjepina, potom minhenskog profesora Antona Ažbea, kao aktivan učesnik dekadentskog pokreta „Mir iskustva“, u sovjetsko vreme „emigrira“ u konzervatorski i pedagoški rad. Njegova zamisao su „trofejne brigade“, za kompenzaciju gubitaka iz ruskih muzeja. Nosilac mnogih sovjetskih odličja, nakon Staljinove smrti nije oklevao da među prvima digne glas protiv socijalističkog realizma, mada je u svom dugom životu slikao (i) u tom maniru. Otuda mu i nadimak Irod ili Ugor (jegulja) Grobar. Danas njegovo ime nosi sveruski restauratorski centar...

Knjiga se, rekosmo, otvara na manir srednjovekovnih trubadura. Znakovito i lepo, kao naklon dugo proskribovanom istorijskom komparativizmu (u vreme staljinizma reči *komparatista, kosmopolita, formalista* bile su po život opasna etiketiranja). Valja u zaključku da ukažemo upravo na te komparatističke spone između ruske i mađarske umetnosti i muzeologije (iz same dubine vekova, od Georgija Ugrina, preko sakupljačkog rada katoličkog biskupa Arnolda Ipoljija pa do obostrane reparacione krize nakon drugog svetskog rata). I sam Đerđ Ruža je pisao o rusko-mađarskim umetničkim vezama od 11. do 14. veka (*Az orosz ikon magyar kapcsolatai*, 2011). Bilo bi lepo našim čitaocima prikazati i tu knjigu.

Beérkezés időpontja: 2018. 05. 23.

Elfogadás időpontja: 2018. 05. 25.